

DE REDACTIE PRIVAAT

GRONDPLICHTEN

door

W.L. HAARDT

Grondplichten? Nooit van gehoord!

Grondrechten, ja, die kennen we. Twee eeuwen geleden geformuleerd, tijdens de Amerikaanse vrijheidsoorlog, overgenomen en uitgewerkt — maar niet geëerbiedigd — tijdens de Franse revolutie, tot nieuw leven gekomen na de Tweede Wereldoorlog, als reactie op de wijze waarop zij toen met voeten werden getreden. Vervolgens neergelegd in verdragsbepalingen, die soms pas decennia later hun invloed ten volle deden gelden.

Men kan spreken van een schokeffect. Voor de betrekkingen tussen burger en overheid, maar ook voor die tussen burgers onderling. Ook ons privaatrecht bleek niet te deugen. Het privaatrecht, waaraan dit tijdschrift is gewijd.

Men kent de voorbeelden.

Het erfrecht. In 1982 moest uit het Nederlandse B.W. een hele afdeling, over de erfopvolging wanneer er natuurlijke kinderen aanwezig zijn, worden vervallen verklaard, en wel met terugwerkende kracht tot 13 juni 1979, datum waarop het Hof in Straatsburg in het bekende, speciaal in België hard aangekomen Marckx-arrest had uitgemaakt, dat leden van een „onwettige” familie op dezelfde voet als de leden van de traditionele „wettige” familie recht hebben op de waarborgen van art. 8 van het Mensenrechtenverdrag (EVRM), zoals „eerbiediging van het gezinsleven”, en dat de staat zich dient te onthouden van iedere discriminatie gebaseerd op geboorte opdat het gezinsleven van een ongehuwde moeder en haar kind zich normaal kan ontplooiën (art. 14 EVRM).

Het familierecht. In 1984 en latere jaren lagen diezelfde „fundamentele rechten van de mens” ten grondslag aan uitspraken van de Nederlandse Hoge Raad, inhoudende dat de ouderlijke macht van beide ouders gezamenlijk onder bepaalde omstandigheden kon voortduren na het einde van hun huwelijk, ja, dat zelfs niet-gehuwde ouders met die ouderlijke macht konden worden bekleed, een en

ander in strijd met onze wettelijke bepalingen. In 1985 en latere jaren werd op diezelfde grondslag de kring verruimd van personen die zich tot de rechter kunnen wenden om een omgangsregeling te doen vaststellen met een kind, zulks tot buiten de grenzen door onze wettelijke bepalingen getrokken.

Het procesrecht. In 1984 moest de Nederlandse wetgeving op de verzoekschriftprocedure worden aangepast, omdat de behandeling ter terechtzitting met gesloten deuren niet verenigbaar was met het recht op een openbare behandeling als omschreven in art. 6 EVRM. En het grondrecht van „hoor en wederhoor” werd door de Hoge Raad in 1985 bestempeld als een fundamenteel beginsel van het procesrecht, bij verzuim van welke essentiële vorm een beschikking voor hoger beroep vatbaar werd verklaard in een geval waarin de wet dit rechtsmiddel uitdrukkelijk uitsloot.

Er wordt over die invasie van grondrechten in ons recht verschillend gedacht. Sommigen raken in een soort euforie en vinden dat zij niet ver genoeg gaat. Anderen zijn van mening dat het Hof in Straatsburg en de nationale rechter de verdragsbepalingen wel wat restrictiever had kunnen uitleggen.

Ik zal hier in deze strijd geen partij kiezen. Mij zit iets anders dwars. Ik heb het gevoel dat men over Suske spreekt zonder Wiske ter sprake te brengen. Juffrouw Snip zonder juffrouw Snap. Vroom zonder Dreesman.

Een jurist leert rechten en plichten in één adem te noemen. Uit het B.W. kent hij opschriften als „Rechten en verplichtingen van echtgenoten”. Een „verbintenis”, kernbegrip uit ons vermogensrecht, heeft hij leren omschrijven als „een vermogensrechtelijke betrekking tussen twee of meer personen, krachtens welke de een jegens de ander tot een praestatie gerechtigd, en deze jegens gene tot die praestatie verplicht is.”. Die verplichting krijgt zelfs in wetsbepalingen de nadruk, of de verplichting nu uit de wet ontstaat (art. 1401 B.W.), of uit overeenkomst (art. 1349 B.W.).

Waarom zouden er dan naast grondrechten niet ook grondplichten zijn?

Waarom moet men dan denken? In de eerste plaats aan grondplichten als keerzijde van grondrechten. Als een ieder recht heeft op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak naar de omschrijving van art. 6 EVRM, dan rust op de Staat de plicht, de grondplicht, hem die behandeling te waarborgen. Als een ieder recht heeft op vrije meningsuiting, dan heeft de overheid de plicht, de grondplicht, zich van inmenging te onthouden. En als een burger zulk een grondrecht

ook jegens een medeburger kan doen gelden, kan men zeggen dat op die medeburger de grondplicht rust hem bij de uitoefening van dat recht niets in de weg te leggen.

Men kan ook grondplichten aanwezig achten, waar zij niet de keerzijde vormen van een grondrecht. Als zodanige grondplichten van de overheid kunnen worden beschouwd de als „sociale grondrechten” betitelde, in de Nederlandse Grondwet van 1983 verankerde verplichtingen inzake rechtsbijstand (art. 18), voldoende werkgelegenheid (art. 19), sociale zekerheid (art. 20) en nog enige andere. Verdedigbaar lijkt mij, dat zodanige grondplichten ook op iedere individuele burger rusten, jegens de overheid en jegens zijn medeburgers. Bij voorbeeld de plicht om belasting te betalen, een heel dure en heel zure plicht! De plicht om geen schade aan het milieu toe te brengen. De plicht om zich niet onrechtmatig ten koste van de gemeenschap te verrijken: als men leest dat in de grote warenhuizen de waarden van de gestolen goederen 10% van de omzet uitmaakt, en dat in bepaalde trams en bussen 25% van de passagiers „zwart” of „grijs” rijdt, dan leidt dat tot stijging van de prijzen, resp. de vervoerstarieven: een herverdeling van de welvaart langs daarvoor niet bestemde kanalen. Ook de verplichting geen onrechtmatige daden te begaan jegens kleine kinderen en bejaarden zou ik als een grondplicht willen beschouwen.

Men zal vragen: wat win je met deze betiteling van bepaalde verplichtingen? Mijn antwoord: men zou bij deze categorie kunnen nadenken over de invoering van een speciaal regime, waarbij de vordering tot nakoming van de grondplicht mede wordt toegekend aan bestaande of op te richten belangenverenigingen of -stichtingen, en wordt voorzien van bijzondere sancties als vergoeding van immateriële schade. Ook zou men die „fundamentele plichten van de mens” in internationale verdragen moeten vastleggen zoals men dat bij de fundamentele rechten van de mens heeft gedaan: ook hier zou dan een toetsing van de wetten aan het verdrag door de rechter kunnen plaats hebben. Strafrechtelijke sancties zullen niet altijd mogelijk, wenselijk of efficiënt zijn.

Onze samenleving wordt steeds complexer, onze onderlinge afhankelijkheid steeds groter. Het besef groeit dat wij het ons niet meer kunnen veroorloven zonder égard voor de medemens te handelen. Het „ik-tijdperk”, waarin de nadruk op de lusten viel en men zich over de lasten niet bekommerde, schijnt op zijn eind te lopen. Het sluiten van een huwelijk, *for better and for worse*, wordt weer modieus.

De tijd is rijp onze aandacht te verschuiven van onze rechten naar onze plichten.
Van de grondrechten naar de grondplichten.